

ЭМНГ ГАЗР ЭЗЛДЖ ЭДЛЛГЭНЭ ОЛЗ-ОРУНЬ

1960 джилд 11 миллиард пуд буудай ургьаад авад арга күүцхэн гисн олон-амтнэ эдл-ахууд ик гидг берк чинртэ тэр, мана орн-нутгин селанэ эдл-ахун коддэйчирин оми КПСС-н XX-ч съезд тавлэ. Буудай тэрдэ ургьаад авхд эрхн чинртэ тэрин—урдн хагьлдждэ эдлтэд уга эмнг, эмншрждэ одсн коддэ газрмудин селанэ эдл-ахуу делгрүлгэнд церглү-лгын болджд байнэ. Эн тэрин хурдар күүцэд болх мөн.

Кесг сай гектар, омрха ургьцта шин газриг олзлэж эдлгэйн агьу ик кодлмшинг эхлэлэри, эн тэрин совхозмудин системэр дэврүлждэ күүцэ завэр парть бгчанэ. Юнэгэд гилхлэ, совхозн систем гисн—социалистичек селанэ эдл-ахуу бурдэлгэнэ амтин сэн гисн кев-янзнь болджана.

Селанэ газрт социалистичек производствэ үүдэж, батраджд делгрүлгэнд госуларствени советск мал-гер ик чинртэ цухлэнгын болх зөвтэ, гидж В. И. Ленин заавр бгсн болдг. Совхозин эркин-гол тэрин—амтнд үзэмждтэ сэн госуларствени предпринятэ болдг, икн хозяйствэсэр олон-дундин нокиньгүу күүч-көлсэр аль чигн тоот урдкаси деерэр, урдкаси кимдэр, урдкаси икар гаргьгдх" гидж Ленин сандж меджэ бэйсн болдг. (Соч. т. 29, 27 халх).

Колхозмудин адл-ахуг гарджд эдлгэриг улм чаньгьвал-гэнла зерглүлжд бас совхозин производствиг бргджд, олз оругынн икдүлгэнд бас Коммунистичек парть болн Советск правительствэ цуцрлан угагар килмэжэн бгч бэйцэнэ. Шин газрмудин ик элв-тэр дасджд эдлгэриг орад гурьхн джил болв. Эн ахр цагин дотр Дорд-Оми үзгин, Казахстана, Сибирин райодар эмнг болн эмншржд одсн 35,5 сай гектар газр гарт орулгджд хагьлдг. Тер райодар буудай тэрдэ 425 шин совхоз гаргьгдг. Тер совхозмуд болгын 23,5 миньгтэд гектар тэранэ газрмуд батлжд бгдгд.

Эмнг газрт гаргьгдсн совхозмудин госуларствэ селанэ эдл-ахун айта гидг техникэр тетгв, кергтэ тоот оборудовань, тосхврин материал, мөн-гын цугтнь гаргьгд бгв. Совхозмуд (15 мбнэ чидлэр тоолхд) 136 миньгын трактор, (17-футар тоолхд) 55 миньгын комбайн, 48 миньгын плуг, 28 миньгын дисковый лущильник, буудай тэрдэ 89 миньгын сеялка, ачлгэна 15 миньгын авгомашин, алд болв чигн йовад коддгд 1700 электростанц, нанн чигн олон-зүсн машин авцхвн Коммунистичек партин дуудвар мана орн-нутгин олонцгүдас 200 миньгг гар баахн настэ патриотнр—шин газрмудин дасджд эдлгэриг эклджд толгьвалгч улс—эмнг газрт бурдэгдсн совхозмудур ирцхэв. Шин ирджд буурлсн улсд бэйх гермуд, культурн-бытовой байдлинэ ясрулх тосхлэс кехд госуларствэ 2,8 сай арслнь мбнэ гаргьгд бгв. Совхозмуд болгын тосххд, техникэр агсх тэрт 12—15 сай арслнь мбнэ гаргьгдг.

Селанэ эдл-ахун кучтэ гилг техникэр болн дамшлтта коддэйчирэр агсгдсн совхозмуд 13,7 сай гектар газр эдлгэриг орулад, 1956 джил тэранэ га-

зран 30 сай гектарт тоогынн күүргв. Одгэ цагт СССР-н совхозмудин Министерствин хозяйствэс тэрдждэ буудайн культурн кирцхд, Англэ, Франц, Итали, Западн Германь тэрдг тэриг цугтнь негдүлсн йдл.

Шин агьу-ик газрмуд хагьлджд тэри тэрин учрар, орн-нутгин кесг райод буудай икар тэрджд ургьагч кэрнэ болджд хуврцхэв. Тер дотр, Казахск ССР нег үлү. Эмнг газр эдл-врт орулхас бин эн республик орн-нутгин бдмг-гуйяр тетггэ-гэнд икар нилчэн хэлддгд боллэ. Ода болхла Казахстан 20 сай шаху гектар газрт тэри тэрдэ, бийдэн авсн даалгьврэн нертэ кевэр күүцэгдэ, 1956 джил миллиард үлү пуд гуйр госуларствэ орулжд бгв. Шин газр эдлгэнд орулхас урд 11 джилдн госуларствэ орулжд бгсн гуйринэ цугтнь негдүлэйд тоолв чигн, үүнэс багь болджд гарна. Буудай ургьаад авлгьгар тетгд совхозмуд түүри орн эзлэж, госуларствэ 520 сай пуд буудай орулжд бгв. Буудай тэриг цугтнь гилтэ совхозмуд кедждэ чигн райод Казахстанд байнэ. Улгүри, Кокчетавск областин Ленинградск район. Урднэ болхла эн района брэл сай гектар газрт хойрхн баахн колхоз, мал бсгдг хойрхн совхоз бэйсн. Газрин нурьгьлдэ элждг билэ. Ода болхла, эн района газрт 13 ик-ик совхозмуд, 30 миньгг шаху гектар газрт буудай тэри. Оньгсн джилд эн совхозмуд сэн ургьц авад, Төрскндэн 22 сай пуд буудай орулжд бгв. Ленинградск район „Газрин хол" бэйх район болдан уур. Тер район куртэ төмр хаалгэ кегдв, буудайгэр болн малин шимшүсэр хот-хол кеджд гаргьг-гэна предпринятэ тосхдхмн.

Эмнг газриг элвгэр эдлгэнд орулгэни бас Российск Федерацин колхозмуд болн совхозмуд буудай гаргьлгэниг икдүлхд икар нилчэн күүргв. РСФСР-н тэри тэричир 1956 джил госуларствэ хойр миллиард үлү пуд гуйр орулжд бгв, түү-лэйнэ совхозмуд бгсн 350 гар сай пуднэ, эс гидж шин газрт тэри тэричэсн бин бгчэйсн гурвин холванас даву ик болджд гарв.

СССР-н совхозмудин Министерствэ буюклан, давсн джилд госуларствэ 903 сай пуд гуйр орулжд бгв, эс гидж, эмнг газр коддэгдэл уга цагт—1953 джил орулжд бгснэйс 4,6 холзан икар бгв. Эмнг бэйсн газрмуд деер бурдэгдсн совхозмуд 1956 джил госуларствэ 505 сай пуд буудай орулжд бгв. Гурвин джил урд, эн министерствин хозяйствэс цуггар негдсн бийнэ үүнэс 2,6 холван багьгар буудай бгдгд бэйсн.

Эмнг бэйсн газрт бурдэгдсн совхозмуд—ик олз-орутагьар нег ик йилгьлтэ. 1956 джил 193 совхоз онц-онцдан госуларствэ брэл сай гар товарн буудай орулжд бгв, Кустанайск областин „Железнодорожный" гидг совхоз—4,1 сай пуд буудай орулжд бгв. Казахстан совхозмуд 1956 джил цугтан хуражд авсн гектар газр болгьнас дундлад тоолхд 32-д пуд буудай ургьаад авб. Буудан товарн тускар болхла—85 процент күүрч гарна. Эн республикин колхозмуд МТС-н коддэмшин шаньгд бгсн буудай-тагьин тоолсн бийнэ гектар

газрас 36 пуд буудай госуларствэ орулжд бгв. Чкаловск областд хурсн тэриг гектар газр болгьнас—совхозмудн—43 пуд, колхозмудн—32 пуд буудай авб; Саратовск областд болхла—совхозмудн—40 пуд, колхозмудн—25 пуд буудай авб. Товарн буудай гаргьгд авхд совхозмуд деердждэкинэ авл болв гинг темдггдждэкинэ.

Тууричир хамдан бас, эмнг газриг хагьлджд тэриг, ургьаад авсн гуйр цуггаргьгэсн кимд болджд тусдждэкинэ, шин эзлгэнд орулсн газрин дамшлтэ ил үзүлжд медүлждэкинэ. Кесг олон совхозмудар болхла центнер буудайн бийиннэ үннэ урднэ темдггдсн үнэс хойр холван багь—дуньгьхд 16—20 арслнь болжд тусна. Тингид, Кустанайск областин Павловин нертэ совхозд центнер буудайн бийиннэ үн 30 арслнь 67 деншиг болх гиджд темдггсн орчд, 15 арслнь 92 деншиг болджд гарв. Терүнэ нилчэр совхоз джилдн 6,5 сай арслнь мбнэгнэ орутагьар тогскв. Совхозд коддгч улс цуггар сэн ик ургьц авхин төлэ чидлэн чирмэжд коддснэ ашнь—эн гаргьгд авсн буудай тинм болджд тусв. Давсн джилд эн совхозд гектар буудан тэриг болгьнас дундлад тоолхд 21,6 центнер ургьц хуражд авб. Цуг тракторн тэричир бригадмудар хозрасчэт (олсн олварн бэйлгэ) кеджд бэйлгэни бас ик уршгта болв. Тэри тэричир коддэмн эклэхэ ик урд, бригад болгьгд кесг коддэмшин тонь, амтнд бгх мбнэгнэ кирцанэ, ямаран ик горючий болн машинэ тос гаргьгд болхнэ темдггджд даалгьгдв. Эн учрар бригадирмуд цуггар алык тоотан йрвар гаргьгд, гару багьрулжд болм эн-аргьниг цугтнь олзлцхав. Эмнг болн эмншрсн ик гурьр газрмудинг эдлгэнд орулсн совхозмуд чигн бас кимд гуйр бгдхэв. Кустанайск областин цуг совхозмудар гаргьгд авсн буудан нег центнерин үннэ орн-нутгт болхла 26 арслнь болджд тусв, Кокчетавск областин совхозмудар болхла—25 арслнь, Челябинск областин совхозму-

дар—24 арслнь. Алтайск крайин 15 совхозар болхла—20 арслнь болджд тусв. Казахстан совхозмудар цуггаргьгэри болхла центнер буудайн бийиннэ үннэ кирцхд 29 арслнь болджд тусхмн. Улгүр авхин төлэ медүлэйд келчкий: эмнг газрмуд эдлгэсн колхозмудас орулжд авсн центнер буудай болгьн орн-нутгт 71-д арслнь болджд тусв.

Эмнг бэйсн газрмудт бурдэгдсн совхозмудар гаргьгд авсн буудай кимд болдг учрнэ тер шин хагьлсн газр омрха шимтэ болсн учр деернэ, бас тэри тэриггэнэ гол коддэмшин ик сэйнар механизировать келдснэ иштэ буудай гаргьгд авхд кесн коддэмшд күүч-көлсн багьгар орулгдсн уршг болджд гарв. Казахстан совхозмуд 1956 джил нег центнер буудай гаргьгд авхд дундлад, күүн 1,4 часа коддэмш кесн болджд тоолгдв. Эн зөвэр сэн үзэмжд. Күүч-көлсн ним гаргьлтта болхла нег коддэмшч болгьнд 400—500 центнер буудай авлгь-ниг тетгджд болхмн.

Нег центнер буудай авлгьнд гаргьгд күүч-көлсн болн гаруг багьрулгэни, совхозмудин экономикн бдлүлхд ик нилчэн халлав. Совхозин джилэ цевр орунь 5 сай арслньгас давад байдэ улгүрмуд ода дала. Алтайск крайин, эмнг бэйсн газрт гаргьгдсн „Китмановск"—совхоз 1956 джил худлсн буудайгьсн 8 сай арслнь орута, Кустанайск областин „Октябрьский" гидг совхоз 10 сай арслнь орута болв. Чкаловск областд бурдэгдсн арвин негн совхоз цуггар, бньгсн джилд, буудай худлгьнас зу гар сай арслнь цевр орута болцхав.

Нег үлү ик ору Казахстан совхозмуд бгх гиджд ишгдждэкинэ. Эүнд, буудай худлгьнас авдлждэ цуг орунь гурвин миллиард гар арслнь болджд гарв, цуг буудайг ургьаад авхд гаргьсн гарунэ хойр миллиард шаху арслнь. Тегэд, ганцхн буудайгьс 1956—негхн джил орсн цевр орунь—миллиард үлү арслнь, тер тоод эмнг газрт тогтагдсн совхоз-

мудин орувь 900 сай гар арслнь болв. Республикин совхозмудин 50 гар процентн олз-орутагьар коддг болджд гарчана. Республикда урднэ олз-орута совхозмуд шим олон болдго билэ.

Тегэд чигн, эмнг газр олзлэж эдлгэйнэ экономичек орутань ганцхн эн биш. Шин совхозмудин тосххд болн телнин материалн—техничек агслгь кехд госуларствэ гаргьгэсн мбнэги ямаран болджд хйрүлцхэни медлэ ик чинртэ. Кустанайск областин совхозин управлендй церглэйчирин кесг то-диг ик соньн. Тер тобгь үзгдждэкинэ ним: эн областин совхозмуд 1956 джил буудай худлснэсн 400 сай шаху арслнь орута болцхав. Шин газр гарт орулжд эзлгьсэр гурвин джилнн эргид гаргьсн цуг гарунэ 1,534 сай арслнь болдждана. Тегэд, ним орутагьар коддхлэри, Кустанайск шин совхозмуд, эдннг бурдэдх гаргьсн гаругьан гурвин дорвин джилнн эргид цугтнь хэрүлхмн.

Эмнг газрт бурдэгдсн сэн совхозмудн болхла гаргьсн гаругьан туунас чигн эрт хэрүлцхэкинэ. Бурдэгдснэ хббн хойрдгч-гурвдгч джилэс авн гол капиталовложена Униг хэрүлжд болхн кесг совхозмудин үлгүрмуд үзүлжд мдүлждэкинэ. Капиталовложена ик зуны кесгтэн олзлгдгдг тоотд—гермуд, машид сооруженьет бгглсн бас тоолх кергтэ. Хйрү хэргдх Униг тоолхларн, удан цагт олзлгдх, ахр цагт, олзлгдх гиджд йилгдг уга, цуг гаргьсн гаруг тоолсн.

Буудай болн селанэ эдл-ахун нань чигн хот-хол гаргьгд, совхозмуд ик гидг чинртэг тоолжд, парть болн правительствэ, зургьадгч тавн джилд совхозн производствиг улм хурдар делгрүлждэ темдггдхэв. Буудай гаргьлгэниг цаарандн делгрүлгэниг, ода гарт орулад олзлждэж эмнг болн эмншрсн газрас авдг ургьциг бдлүлсн деернэ, селанэ эдл-ахун церглгэнд шин газрмуд деернэ орулжд авч олзлх кергтэ—эмнг газр гарт орулжд эзлснэ дамшлтэ үзүлжд медүлждэкинэ. Эмнг болн эмншрсн газриг эдлх тэрт оньган бглгэни сулдхмн биш гиджд КПСС-н ЦК болн СССР-н Министермудин Совет, селанэ эдл-ахун цуг коддэйчирүр кесг дуудвртан дакн нег давтжд келчхэв. „Техникер бсгд уга, трактормуд болн селанэ эдл-ахун нань чигн машинг сэйнар олзлснэ ашл, буудайн культур тэрихд, дакн деернэ 4—5-сай гектар шин газр эн—1957 джилд хагьлсн болхла сэн болх билэ"—гиджд тер дуудврт келгдждэкинэ.

Колхозин производствала зерглүлжд бас совхозн производствиг цуг аргьарнэ бргдждүлжд, совхозмудин улм батлжд, орн-нутгин селанэ эдл-ахун производствд совхозмудин чинриг бдлүлхэкинэ селанэ эдл-ахуг икар бдлүлхд олон-амтнэ бин бэйх тэриг динлвртэгэр күүцэгэнэ иткылтэ хаалгэни болх мөн.

Ф. СЕЛЕЗНЕВ.